

**Тема:** Цивілізація долини Нілу. Природно-географічні умови розвитку давньоєгипетської цивілізації. **Практична робота:** позначення на контурній карті

**Мета:** ознайомити учнів із природно-географічними умовами та їхнім впливом на розвиток господарства Стародавнього Єгипту, з особливостями господарського життя, сформулювати уявлення про основні види занять єгиптян; описувати ілюстрації, аналізувати історичні джерела; продовжити формувати картографічні та хронологічні вміння учнів, удосконалити навички роботи учнів у групах; виховувати громадську свідомість.

**Формувати групи компетентностей:**

-*Компетентність спілкування державною мовою* для розуміння україномовних текстів різних жанрів, вміння переказувати прочитане, висловлювати власну думку в усній та письмовій формі;

- *Соціальну та громадянську компетентності* для розуміння важливості вивчення світової історії; толерантного ставлення до інших народів;

-*Математичну компетентність* шляхом побудови логічного ланцюжка подій;

-*Інформаційну компетентність* для виявлення джерела й авторів інформації;

**Тип уроку:** урок засвоєння нових знань.

**Обладнання:** підручники, зошити, ілюстративний матеріал, мультимедійна презентація, історична карта, атласи, контурні карти, картки, роздатковий матеріал.

### План:

1. Природні умови Єгипту.
2. Населення Давнього Єгипту.
3. Єгипет — дарунок Нілу.
4. Ремесла та обмін.

### Хід уроку:

#### I. Організація навчальної діяльності.

#### II. Актуалізація опорних знань.

##### Фронтальна бесіда.

- 1) Яку роль відігравав природний фактор у розвитку людини?
- 2) Коли і як виникли рільництво і скотарство?
- 3) Чим відрізнявся спосіб життя землеробів і скотарів від способу життя давніх збирачів і мисливців?

В епоху неоліту (6-4 тис. років до н. е.) у житті й розвитку людини відбулися значні зміни: перехід від полювання і збирання до рільництва та скотарства; поява ремесла; стали виникати міста як центри ремесла й обмінної торгівлі. Міста ставали і центрами перших цивілізацій, що виникали на берегах великих річок Азії й Африки.

### **Задача**

Стародавній Єгипет — одна з найдавніших держав на Землі. Її історія розпочинається близько III тисячоліття до н. е. і завершується в IV ст. до н. е. За довгі роки існування Стародавній Єгипет зазнав часів як розквіту, так і занепаду.

Скільки тисячоліть тривала історія Стародавнього Єгипту? Скільки століть?

### **III. Вивчення нової теми.**

#### **1. Природні умови Єгипту.**

Стародавній Єгипет розташовувався у північно-східній частині Африки. Більшу частину території країни займали пустелі: Лівійська, Нубійська та Сахара, де височіють піщані горби — бархани. Із півдня на північ територією Єгипту через пустелі несе свої води найдовша річка світу — Ніл.

Клімат Єгипту спекотний. Тут дмуть посушливі суховії, які приносять жарке повітря з пустелі. Особливо страшним є вітер хамсин (в перекладі з арабської «п'ятдесят», оскільки хамсин дме з пустелі Сахара протягом 50 днів). Країна перетворюється на випалену сонцем пустелю. Всі рослини в'януть, суха земля тріскається. Дощів у Єгипті майже не буває. Серед розпечених пісків трапляються оазиси — місця в пустелі, де є рослинність і вода. Лісів у Єгипті не було, дерева траплялися рідко, тому деревина дуже цінувалася. На берегах росли фінікові пальми, акації, лотос, корисні злаки та високий очерет — папірус. У водах Нілу водилися крокодили, бегемоти. На межі з пустелею зустрічалися леви, гієни, шакали, буйволи, гепарди, леопарди.

#### **Робота з картою**

Проаналізуйте природні умови за наведеною пам'яткою, використовуючи карту.

#### **Визначення природно-географічних умов та їх впливу на спосіб життя населення**

- 1) З'ясуйте географічне положення країни.
- 2) Установіть, яким є рельєф місцевості. Чи є корисні копалини?
- 3) Назвіть річки, озера. Визначте, чи має країна вихід до моря.
- 4) З'ясуйте особливості клімату, рослинного і тваринного світу.
- 5) Зробіть висновки про те, як природні умови країни впливають на заняття та спосіб життя населення.

|                           |                                                                                                                 |
|---------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Місце розташування        | Північний схід Африки (на заході — пустеля Сахара, на сході — гори та пустеля відокремлюють від Червоного моря) |
| Клімат                    | Секотний, посушливий, у травні-червні з пустелі дме суховій — хамсин. Повені                                    |
| Річки                     | Ніл (довжина 6671 км, впадає в Середземне море), щорічні розливи                                                |
| Основні заняття населення | Землеробство (іригаційне), скотарство (випасне), рибальство, ремесло, торгівля                                  |

#### **Робота з підручником.**

Прочитайте текст параграфа і заповніть таблицю «Вплив природних факторів на розвиток рільництва та скотарства».

Заповнена таблиця може мати такий вигляд.

|                                                                |                                                                 |
|----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|
| Природні фактори, що сприяли розвитку рільництва та скотарства | Природні фактори, що заважали розвитку рільництва та скотарства |
| Ніл — джерело вологи                                           | Болотиста місцевість                                            |
| На берегах річок осідав мул                                    | Бурхливі розлиття Нілу                                          |
| Велика кількість сонячних днів протягом року                   | Жаркий і посушливий клімат                                      |

### **Робота з історичним документом.**

**Текст — уривок з творів старогрецького історика Діадора Сіцилійського (I ст. до н. е.).**

### **Розташування Єгипту**

Єгипет тягнеться в основному з півночі на південь і, здається, значною мірою перевершує природною красою країни всі інші місцевості Римської імперії. З заходу він захищений Лівійською пустелею, повною диких звірів, що тягнеться на велику відстань... З частин країни, звернених до сходу, одні захищені річкою, інші — оточені пустелею та болотистими місцями, названими «безоднями». Четверта сторона вся омивається Єгипетським (Середземним) морем, що захищає її, майже не має пристаней; плавання вздовж берега цього моря вкрай тривале, а висадка вкрай важка, оскільки не можна знайти безпечної гавані, окрім Фороса.

Окрім цього, майже біля всього побережжя Єгипту знаходиться вузька піщана смуга землі, прихована водою та невиразна для тих, хто підпливає, не знаючи місцевості...

### **2. Населення Давнього Єгипту.**

#### **Робота з підручником.**

Опрацювати відповідний текст параграфа і дати відповіді на запитання.

- 1) Чому Єгипет називали «даром Нілу»?
- 2) Як жителі Єгипту могли подолати несприятливі умови природи?

### **Додаткова інформація**

#### **Географічне положення Єгипту**

Територія Верхнього Єгипту витягнута вузькою стрічкою вздовж єдиної водної магістралі — Нілу; лише в Нижньому Єгипті Ніл розходитьсь віялом річищ — дельтою. Через те що номи Верхнього

Єгипту примикали ланцюжком один до одного, стиснуті між Нілом і скельними обривами на краю пустелі, багатосторонні політичні угруповання, що могли б використовувати боротьбу сусідів і забезпечувати собі незалежність, тут були неможливі. Зіткнення між но-мами неминуче приводили до їхнього об'єднання «за ланцюжком» під владою найсильнішого, а то й до повного знищення норовистого сусіда. Тому вже в ранню епоху у Верхньому Єгипті з'являються єдині царі з ознаками деспотичної влади над окремими номами і всією країною, які пізніше завойовують і Нижній Єгипет.

### **3. Єгипет — дарунок Нілу**

#### **Робота з картою і підручником**

Використовуючи карту атласу і матеріал підручника, з'ясуйте, що таке дельта Нілу і чим ця частина Єгипту відрізняється від інших територій.

#### **Запитання**

Чому країна розташована лише вздовж течії Нілу?

У червні, коли танув сніг у горах Центральної Африки, вода в річці починала поступово прибувати. Ніл виходив із берегів, затоплюючи рівнинні землі. Могутній потік змиває усе на своєму шляху. Змінювався колір води: спочатку він був зеленим від водоростей, а потім ставав яскраво-червоним від ґрунтів, які змивала річка на своєму шляху.

До листопада Ніл повертався у свої береги. У долині річки залишався родючий намул, який давав життя квітучій долині Нілу. Із цим і пов'язана її назва — «та кемет» (чорна земля). Потім уся долина річки вкривалася зеленню й розквітала.

Основним заняттям єгиптян було землеробство, адже завдяки розливам Нілу і родючим ґрунтам можна було збирати високі врожаї. Проте поля необхідно було зрошувати, що потребувало величезних зусиль.

За допомогою дерев'яних і кам'яних знарядь єгиптяни почали будувати зрошувальну систему. Вони вирубували чагарники, а низини обгороджували насипами — дамбами. Під час розливу Нілу селяни створювали в дамбах короткі канали, якими впускали воду в штучні басейни та озера. До окремих ділянок, куди не доходив розлив, воду підводили за допомогою каналів. Уся долина, якщо дивитися на неї з висоти пташиного польоту, була схожа на шахову дошку.

Для зрошування високих прибережних ділянок Нілу використовували особливий пристрій — шадуф.

(Учитель демонструє учням ілюстрацію «Зрошення полів шадуфами» і пояснює зміст поняття «шадуф».)

Канали потрібно було щороку розчищувати від піску, який наносився вітром із пустелі. Розливи розмивали дамби, тому періодично їх відновлювали і зміцнювали. Окремій родині спорудити канали та дамби було важко, тому такі роботи виконували цілими селищами.

### **Запитання**

- 1) Що таке рільництво?
- 2) Які умови необхідні для заняття рільництвом?
- 3) Чи були вони сприятливими в Єгипті?

### **Робота з історичним документом**

**Текст — уривок з творів старогрецького історика Діадора Сіцилійського (І ст. до н. е.).**

#### **Розливи Нілу**

Тим, хто бачить повінь Нілу, вона здається дивною... Бо в той час, як усі інші річки починають висихати під час літнього сонцестояння, а в подальшому ще більше міліють, тільки він один у цей час починає підійматися і день у день збільшується настільки, що під кінець затопляє майже весь Єгипет. У такий же спосіб він повертається до колишнього положення, знижуючись за певний час доти, доки не повернеться до попереднього стану. Й оскільки країна має рівнинний характер і міста і села лежать на штучних насипах, то вони на вигляд нагадують острови. Безліч сухопутних тварин, захоплених річкою, гине, деякі ж, вибігши на більш піднесені місця, рятуються; худоба ж під час розливу годується в селищах заготовленим для неї кормом. Для запобігання негараздів під час повені в Мемфісі встановлено царями спостереження за Нілом; люди, яким це доручено, точно виміряють рівень води у ньому й відправляють до міст повідомлення, чітко кажучи, на скільки ліктів або пальців піднялася річка та коли почала спадати. За допомогою цього способу весь народ, дізнавшись про початок спаду річки, позбавляється турботи і водночас дізнається про розмір майбутнього врожаю, оскільки ці спостереження точно записувалися протягом багатьох часів.

### **Робота з термінами і поняттями**

**Іригаційне рільництво** — рільництво, що ґрунтується на штучному зрошенні.

У долині Нілу люди вирощували зернові культури, а в його дельті розкинулися пасовиська.

Нижній Єгипет славився садами й виноградниками. Із-поміж зернових культур єгиптяни віддавали перевагу ячменю. Крім нього сіяли просо та пшеницю, культивували льон, вирощували часник, огірки, цибулю.

Після розливу ґрунт ставав м'яким та вологим. Його розпушували мотикою та легким дерев'яним плугом. Засіявши землю, єгиптяни одразу виганяли на неї домашню худобу, щоб вона втоптала зерно в ґрунт. Колоски зрізали серпами і в'язали в снопи.

Збирання врожаю було для єгипетських землеробів великою подією — радісним завершенням важких землеробських робіт.

Жали за допомогою дерев'яних серпів зі вставленими в них добре відполірованими крем'яними зубцями. Потім на поле з високою стернею випускали пастися худобу. Колосся, залишене жінцями на землі, збирали інші працівники, які в'язали їх у снопи.

Перший сніп і пучок колосків жінці несли своєму панові. Після цього потрібно було підготувати снопи до перевезення на тік. Щоб не було втрат зерна, снопи упаковували в спеціальні мішки різної форми і перевозили на ослах.

Молотили зерно зазвичай копитами биків та віслюків. Посівне зерно залишали до нової сівби в сховищах, облаштованих на полі. Вони являли собою скирти снопів, обмазані нільським мулом і вкриті зверху стеблами папірису.

Так закінчувався річний цикл щоденних робіт єгипетських хліборобів.

У дельті та оазисах розводили багато худоби — корів, овець, кіз, а пізніше — й коней. Із домашньої птиці вирощували гусей, качок, курей. Займалися й бджільництвом.

### **Завдання**

Поясніть, як ви розумієте вислів «Єгипет — дар Нілу».

### **Робота з історичним джерелом**

Опрацюйте уривок з історичного джерела і дайте відповідь на запитання.

#### **ГЕРОДОТ ПРО ГОСПОДАРЮВАННЯ ЄГИПТЯН**

Немає іншого народу у світі, який би так легко здобував собі хліб. Адже єгиптянам не треба було орати землю й виснажуватися іншими роботами. Після повені, коли річка повертається в береги, вони кидають насіння у вологий ґрунт. У всьому Єгипті, хоч він і є рівниною, не можна проїхати верхи. Це пов'язано з безліччю каналів, що перетинають країну в усіх напрямках. Викопали їх для того, щоб поселення, розташовані на великій відстані від річкового берега, не потерпали від посух.

### **Завдання**

#### **4. Ремесла та обмін**

1) Прослухайте твердження грецького історика Геродота, якого називають «батьком історії». Чи справді єгиптяни не мали труднощів у житті?

2) Які природні умови сприяли господарюванню єгиптян, а які ускладнювали цей процес?

Стародавній Єгипет уславили вироби ремісників: каменярів, будівничих різьбярів, ювелірів, мідників, ковалів. Вони вміли гарно обробляти камінь, дерево, виготовляти скло, були добре обізнані з металургією та ковальством. Вони навчилися виплавляти з руди мідь, олово, плавити золото, поклади якого вони відкрили в Нубійській

пустелі. Руду переплавляли в горнах. Пізніше, коли єгиптяни розкрили секрет виготовлення й обробки бронзи, знаряддя праці стали переважно бронзовими. Деревину привозили з Близького Сходу, де росли розкішні кедрові ліси. Окремі породи дерева привозили з півдня. Єгиптяни були вправними ткачами, неабиякими гончарями, виготовляли чудові вироби зі шкіри. Виготовлені товари спочатку обмінювали, а з часом стали продавати за гроші.

### **Робота з історичним джерелом**

Прочитайте уривок з історичного джерела і дайте відповіді на запитання.

...Я бачив мідника за роботою біля його печі. Його пальці були, як шкіра крокодила, і від нього тхнуло гірше, ніж від риб'ячої ікри... Каменяр постійно змагається з твердим каменем... Цирульник голить з ранку до вечора... Він вештається з вулиці на вулицю в пошуках роботи. Він напружує свої руки, аби заповнити собі шлунок... Будівельник завжди хворий, бо весь час на вітрі. Одяг у нього — лахміття. Рільник лише повертається ввечері додому, як треба знову йти. Ткач — повсякчас усередині будинку. Не дихає повітрям. Сандальнику зовсім погано, він завжди злидарює. Жує він шкіру... Подумай, адже немає посади, де не було б начальника, окрім посади писаря, оскільки він сам собі начальник.

Запитання

- 1) Ким і для кого міг бути написаний цей текст?
- 2) Про які заняття єгиптян ви дізналися?
- 3) Про які особливості буденного життя єгиптян розповідає автор рукопису?
- 4) Чому фах писаря він вважає престижним, почесним та вигідним?

### **Цікаво знати**

У Єгипті вміли плавити скло з піску та соди. Тільки спочатку воно було непрозоре. Коли майстру замовляли виготовити якусь річ, наприклад, флакончик для пахощів, він виліплював із сірого піску модель флакончика, насаджував її на палицю і вмочував у розплавлене скло. Потім прокочував модель на столі, щоб стінки флакончика стали рівними. Коли хотіли оздобити виріб, то на його стінки намотували різнокольорові скляні нитки, а потім знову прокочували. Нитки вдавлювались у м'які стінки, утворюючи кольоровий візерунок. Єгиптяни вміли також варити кольорове скло.

Ткачі в майстернях виготовляли і тонке, як павутина, полотно для багатих, і грубе, дешеве полотно для бідняків. Єгиптяни вирощували льон і виробляли гарні лляні тканини.

### **Завдання**

Доведіть, що єгиптяни виготовляли речі не тільки для нагальних потреб, а й для того, щоб прикрасити своє життя.

## **IV. Висновки та узагальнення.**

### **Фронтальне опитування.**

- 1) У чому полягають особливості географічного положення Єгипту?
- 2) Які природні умови сприяли господарській діяльності людини?
- 3) Які природні умови заважали господарському розвитку?
- 4) Чим займалося населення Єгипту в давнину?

### **Прийом «Так або ні?»**

1. Стародавній Єгипет розташований у північно-східній частині Африки. (Так)
2. Із півдня на північ територією Єгипту через пустелі несе свої води найдовша річка світу — Ніл. (Так)
3. Ніл впадає в Чорне море. (Ні)
4. Основним заняттям єгиптян було скотарство. (Ні)
5. Для зрошування високих прибережних ділянок Нілу використовували особливий пристрій — шадуф. (Так)
6. Іригація — штучне зрошення з використанням дамб та каналів. (Так)

### **V. Домашнє завдання.**

Прочитати параграф з підручника.

Вивчити терміни та поняття.